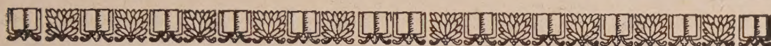
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Dr. T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 7. November 1917.

Luther als Dogmaticus

door

Dr. A. G. HONIG.

Bang is de zielestrijd van den monnik Luther geweest. Langen tijd achtereen kon hij niet dan met angst en vrees denken aan den levenden God. Klaar besefte hij, dat hij, als ieder zondaar, zwaarlijk tegen den heiligen God had gezondigd. En die zonden konden niet ongestraft blijven. De gerechtigheid Gods eischte, dat voor de zonde werd betaald. En dat zonder zulk eene betaling vergeving van schuld en zonde onmogelijk was. Als een trouw zoon van Rome's kerk meende hij aanvankelijk door de stipte onderhouding van de plichten van den godsdienst, door boete en vasten, door gebed en zelfkastijding, zich de begeerde vrijspraak te kunnen verwerven. Maar het was alles tevergeefs. En al feller pijnigde hem de vraag: Hoe krijg ik een genadig God?

Na zijne promotie legde hij zich inmiddels als „doctor in de Heilige Schrift" met groote voorliefde en zeldzamen ijver toe op het onderzoek van de Psalmen en op dat van de brieven aan de Galaten, de Romeinen en de Hebreën. 's Morgens in de vroegte van zes tot zeven uur behandelde hij deze gedeelten van de Heilige Schrift op het college. En deze biddende Bijbel-studie is in de hand van een wonderlijk en barmhartig God het middel geweest, om hem te brengen tot het heerlijk inzicht, dat alleen de door den Christus als Borg aangebrachte gerechtigheid voor Gods aangezicht kan bestaan, en dat God

uit loutere genade deze volkomene gerechtigheid van Christus den zondaar schenken wil. Zijn oog ging open voor het heil-geheim, dat de zondaar niet gerechtvaardigd wordt door de werken der wet maar alleen door het geloof. Vooral het Schriftwoord: „Abraham geloofde God, en het is hem tot rechtvaardigheid gerekend" was hem tot onderwijzing en troost. En van zijne zielsbenauwdheid bevrijd en onuitsprekelijk gelukkig door de ervaring van Gods liefde in Christus, beleed hij ootmoedig: „De Heilige Geest heeft me tot dit inzicht gebracht." [1])

Aan deze altoos weer aangrijpende dingen herinnerde ik, omdat zij het stempel drukken op de Theologie van Luther. Waarschijnlijk geldt van niet één Godgeleerde in zóó sterke mate, dat zijne Theologie en zijne persoonlijkheid één waren, dan van den Reformator van Wittenberg. Luther's Dogmatiek draagt een zeer persoonlijk karakter.

Hiermede wordt geenszins ontkend, dat de geleerde [2]) professor ook den invloed van anderen ondergaan heeft. [3]) Maar dit feit berooft de uitspraak van zooeven niet van haar kracht. Integendeel. Waar en schoon is dezer dagen gezegd: „Zeker, de in zijn tijd in zijne omgeving overheerschende theologische stroomingen hebben op zijne Theologie hun invloed doen gelden. Op onderscheiden punten b.v. komt duidelijk uit, dat zijn denken staat onder den invloed van de nominalistische richting in de scholastiek. Eveneens zijn tal van aanwijzingen te vinden van invloed der mystieken van de 14de en de 15de eeuw. Maar wanneer wij tot Luther's theologie naderen zonder speciale bedoeling, om deze door het nagaan van zulke aanwijzingen te plaatsen in de lijst van de theologische bewegingen van haar tijd, dan wordt niet de gedachte gewekt aan nominalisme of realisme of mystiek en wat dies meer zij; dan rijst enkel voor ons op het beeld van den mensch Luther, zooals hij, gebukt onder zijn zondenlast, worstelt om de zekerheid deelachtig te worden van een genadig God."

Nu heeft dit persoonlijk cachet ongetwijfeld zijne bekoring. Uit alles voelt ge, de hier voorgedragen dogmatische denk-

beelden zijn niet abstracte beschouwingen, waarbij het hart koud en onbewogen bleef, maar ze zijn persoonlijk bezit. Ze zijn slechts in een weg van smart en strijd eerst, daarna uit de blijde bewustheid der behoudenis in Christus geboren. De verkwikkende geur van het geloof komt u bij elke ontvouwing der waarheid tegen.

Maar ook deze medaille heeft hare keerzijde. Bij een zoo impulsief karakter als Luther laat zich op deze wijze niet verwachten, dat hij ons zijne geloofsovertuiging in een systeem, dat streng logisch in elkaar zit, heeft nagelaten. Al bezat hij de gave, zijne gedachten helder en klaar uit te spreken, een wetenschappelijk goed geordend geheel moet ge van hem niet verwachten. Omdat hij door eene machtige idee gedreven werd, moge de innerlijke harmonie niet ontbroken hebben, niet zoo moeilijk valt het, contraire uitspraken aan te wijzen. De latere dogmatici poogden deze tegenstrijdigheden weg te nemen. Luther zelf liet zulke uitspraken naast elkander staan, omdat ze beide voor hem waar waren.

Deze moeilijkheid wordt nog vergroot door de omstandigheid, dat we van Luther's hand niet een boek bezitten, dat met de imposante Institutio Religionis Christianae van Calvijn vergeleken kan worden. Luther heeft in geen van zijne geschriften alle (of althans alle voorname) dogma's met dezelfde volledigheid en met dezelfde diepte behandeld. Hij heeft dit wel beproefd en er zich toegezet, bijvoorbeeld in Confessiones, in geschriften over het Apostolische Symbool en in zijn grooten en kleinen Catechismus — maar gelukt is hem dat niet. In al deze producten van zijne hand toch komen breed ter sprake die punten, welke tegenover oude en nieuwe dwalingen helder in het licht dienden gesteld te worden, maar andere belangrijke dogmatische quaesties worden daarin meermalen slechts even aangestipt. En op plaatsen, waar we het niet zouden hebben verwacht, vinden we soms eene belangrijke leerstellige verhandeling. Zoo wordt in de genoemde boeken nadrukkelijk beleden, dat de zondaar alleen in Christus en op grond van Zijn verlossingswerk behouden kan worden,

en eveneens wordt zeer bepaaldelijk de eenheid van de beide naturen van Christus bepleit, maar we missen daarin eene bevredigende uiteenzetting van de momenten in het genoemde verlossingswerk. En nu zijn het praktische geschriften van Luther, die deze leemte aanvullen. Daaruit blijkt niet alleen, hoe groote waarde de Reformator aan dit leerstuk toekende, maar ook, welke rijke gedachten hij daarover koesterde.

Zoo is dus allereerst de dogmatische stof over tal van geschriften verspreid. Maar in de tweede plaats zijn sommige gedeelten der waarheid nimmer diepgaande door hem ingedacht. Alles, wat wij in een Dogmatiek thuis achten, is dan ook in alle zijne werken saam niet te vinden, althans op bevredigende wijze. Zoo liet hij zich slechts vluchtig uit over de toch zoo beteekenisvolle algemeene openbaring Gods en de dogmatische quaestie's, die met de Schepping in verband staan.

Dit gebrek aan systematischen samenhang was geenszins een gevolg van minder groote denkkracht. Zijn speculatieve kracht was groot. Dit toonde hij reeds in zijne vermaarde kerstpreek van het jaar 1515, welke leerrede zoo klaar laat uitkomen zijne bekendheid met Aristoteles en de Mystiek. En ook later heeft hij meermalen diepe gedachten uitgesproken. Melanchton was zijn meerdere in streng dialectisch betoog, in wetenschappelijke ontleding en in logische orde, maar niet in diepte van opvatting.

Alleen hieruit is het genoemde gebrek te verklaren, dat Luther aan eene goede indeeling en aan een systeem niet veel hechtte, ja vreesde daardoor op paden te worden geleid, welke hij niet wenschte te bewandelen. Als hij met de hoogste dingen bezig is, dan zijn hem dat nimmer bloote abstracties, logische kategoriën, fijnuitgesponnen begrippen, maar altoos weer machtige realiteiten, die heel zijn innerlijk wezen in spanning brengen. En het is dan ook wel opmerkelijk, dat Herder, die toch waarlijk niet leefde in een tijd, waarin de beginselen der Reformatie de stuwkracht van de cultuur waren, even juist als schoon dit beeld van Luther teekende: „Es könnte bewiesen werden, dasz er im Sinn des bloszen

Akroamatikers und Wortbaumeisters — d. h. wenn wir „Dogmatiker" in diesem Sinne nehmen wollten — von keinem solchen Wortbau etwas gewuszt; auch in seinen letzten Bekenntnissen, in welchen man den Starrköpfigen Dogmatiker zu sehen meinte, nahm der Mann alles zo ganz und herzlich, ohne Spekulation und bloszes Anfädeln; wer liest da je den Sylbenstreiter oder Abstraktions-ventilator? den ganzen Wort Gottes fühlenden Mann, der immer über Wort Gottes und Zustand der Kirche spricht, alles als grosze herzliche Thatsachen fühlt und dafür streitet; den sieht man".

Hoe verklaarbaar echter bij eene persoonlijkheid als Maarten Luther dit gebrek ook zij, toch levert het geen gering bezwaar voor wie zijne dogmatische zienswijze nauwkeurig willen leeren kennen.

Dit persoonlijke karakter van Luther's Theologie werpt ook zijn licht op de verschillende phasen, welke deze held Gods doorliep. Het dient nergens toe te willen bemantelen, dat bij Luther dat zich schier heel het leven door gelijk blijven van Calvijn — men denke slechts aan de geringe verschillen in de achtereenvolgende editie's zijner Institutie — ontbreekt. Evenwel ging te ver, wie deze ombuigingen opblies tot een radicale breuk tusschen Voorheen en Thans. Hij zag voorbij den band, die tusschen beide gevoelens bestaan bleef. Wie „das genuine Lutherthum" tegen het latere uitspeelden, scheurden den Reformator in tweeën, ofschoon hij toch eene eenheid gebleven was. Gewoonlijk is het dan ook meer eene verlegging van het accent, dan eene beslist geheel veranderde zienswijze. Hij schoof soms eene reeks gedachten tijdelijk ter zijde, als het er om ging, op andere den nadruk te leggen — maar haalde ze weer op, als de situatie eene andere was geworden. In den goeden zin van het woord zouden we hem den Theoloog van de „Werturteile" kunnen noemen. Wat hem op een bepaald moment troost, kracht, licht schonk en wat hij uit de Schrift voor een concreet geval het beste medicijn vond, drong hij energisch naar voren — zonder streng wetenschappelijk te overwegen, of dit wel ge-

heel klopte met vroegere uitlatingen en of hij zich hiermede niet aan die eenzijdigheid schuldig maakte, die sommige momenten eener waarheid zoo scherp belicht, dat andere er te zeer door in het donker geraken.

Laat me met enkele voorbeelden mijne bedoeling mogen verduidelijken. Luther was niet eerst als kind in de zuivere waarheid der Schrift onderwezen, terwijl allengs door den Heiligen Geest die waarheid aan zijn verstand en hart geheiligd was.

Neen, toen de last zijner zonden hem ten doode toe drukte, was hij met den nood zijner ziel tot de Heilige Schrift gekomen, en had hij voor alle dingen in Gods Woord rust en vrede voor zijn arme hart gezocht. En toen hij door het geloof in Christus en zijn werk dien zielevrede gevonden had, plaatste Hij den Christus zoozeer in het centrum van den Bijbel, dat voor hem slechts waarde had datgene wat in de Schrift „Christum treibt." Aan dien maatstaf meet hij de boeken des Ouden en Nieuwen Testaments en zoo komt hij — om slechts dit te noemen — tot zijn bekend oordeel over den brief van Jacobus. En hij acht hiertoe het volle recht te hebben, omdat hij meende, dat slechts zijn norm ter beoordeeling kon aangelegd. Toen hij echter in zijn strijd over het Heilig Avondmaal en in zijne worsteling tegen de Anabaptisten met een andere opvatting der Heilige Schrift kennis maakte, besefte hij, dat hij wat al te zeer van het subject uit de Heilige Schrift benaderd was. Vandaar dat hij nu van het subject het accent verlegde in het object. Op den voorgrond komt nu meer de Bijbel zelf. Wat zegt de Schrift? gaat nu voorop. Eerst de waarheid delven uit de goudmijn van het Woord en daarna de toepassing dier waarheid op hart en hoofd en leven. Vandaar zijn gulden adagium: Het Woord zult ge staan laten! Vandaar ook de uitroep, die hem zoo geheel typeert: Das Wort, das Wort, das Wort tuts; hörst du Lügengeist wohl? das Wort tuts. De band tusschen beide opvattingen ontbrak echter niet. Aan het eene zoowel als aan het andere standpunt lag ten grondslag, de Goddelijkheid, de onwrikbare autoriteit der Heilige Schrift.

In zijne eerste periode kwam hij, al lijdende en strijdende, tot den Bijbel en verwierf hij zich hare Goddelijkheid als een persoonlijk bezit, terwijl het te voren slechts een uitwendig, een verstandelijk erkennen dier autoriteit geweest was — in zijne tweede periode ging hij van die Goddelijkheid uit, en eischte hij onderwerping aan den Bijbel, allereerst op dezen grond, dat God door dien Bijbel tot ons spreekt.

Laat me terloops mogen opmerken van hoeveel gewicht het is, dit scherp in het oog te houden. Wie alleen rekent met Luther's eerste periode, acht allicht de uitspraak van de hedendaagsche Moderne Positieve Theologie — zoo nauwkeurig ons door Dr. Thijs beschreven — gewettigd, dat zij inzake de inspiratie der Heilige Schrift feitelijk staat op het standpunt van Luther. Maar wie aan de tweede periode eveneens recht laat wedervaren, zal zich aan deze eenzijdigheid niet schuldig maken.

Hetzelfde geldt van zijn oordeel over de dogmatische formuleeringen der oude christelijke kerk, met name over het Apostolicum. Van meetaf beaamde hij deze confessies. Maar in zijne eerste periode wordt door persoonlijke ervaring het dogma ook zijn persoonlijk bezit, terwijl in zijne tweede periode de Schriftuurlijkheid van deze Confessies vooropgaat en aanvaarding daarvan allereerst op dien grond geëischt wordt.

Niet anders staat het inzake het al of niet geoorloofde van het verbranden van ketters. Altoos was voor Luther de Godslastering strafwaardig. Aanvankelijk meende hij echter, dat het „gegen den Willen des heiligen Geistes" was, wanneer de overheid die straf voltrok. Toen hoopte hij nog, dat de waarheid allengs de leugen wel zou overwinnen. Maar toen bleek, dat hij zich hierin had vergist en toen in leer en leven de ergerlijkste uitspattingen ingang vonden, kende hij ook aan de overheid (en dus niet langer alleen Gode) het recht toe, deze gruwelen met het zwaard te keer te gaan.

Ten laatste wijs ik nog op zijne Avondmaalsleer.

Steeds stond voor Luther vast de tegenwoordigheid van Christus bij het gebruik van dit Bondszegel. Maar in zijne

eerste periode dacht hij zich, tevreden met de verwerping der transsubstantiatie, deze tegenwoordigheid niet verder in, en accentueerde hij nadrukkelijk, dat het geloof het noodzakelijke vereischte was, om waardig aan te zitten aan de tafel des Heeren. In zijnen strijd met Zwingli en de Anabaptisten moest hij echter dieper ingaan op de vraag, hoedanig de tegenwoordigheid van Christus was bij het Heilig Avondmaal, en zoo is hij tot de leer der consubstantiatie gekomen.

Het gezegde zal genoegzaam zijn, om er van te overtuigen, dat van een totaal veranderde dogmatische overtuiging bij Luther niet mag gesproken. De poging van O. Ritschl, om voor alle verschuivingen het punt van eenheid te vinden in Luther's opvatting van de Waarachtigheid Gods, moge hebben gefaald, bij vele, zoo niet bij alle, kan de band tusschen de oudere en de jongere opvatting aangewezen worden.

De vorm, waarin de Reformator zijne dogmatische uiteenzettingen kleedde, is aantrekkelijk. Het opbloeiende leven huppelt u uit zijne woorden tegemoet. Zijne taal is zóó krachtig, dat Arndt er van zeide: „Wij willen slechts van de mogendheid des woords spreken, welke in hem woonde. Deze mogendheid was niet Luther's mogendheid maar het was de mogendheid Gods. Dus heeft hij door het lichtste en geestelijkste aller werktuigen, ontstoken door een vuur, dat hem zelf menigmaal vervoerde, het geweldigste gewerkt en volbracht. In dezen eénen man is de almacht des woords verschenen, gelijk het machtiger is dan zwaarden en spiesen en ketenen en banbliksems." [4]) Ook is zijne taal eenvoudig en klaar. Bij alle diepte en scherpte houdt hij zich even ver van het overladene van het gevoel en van de phantasie als van de dialektische subtiliteit.

Vooral van Luther verwondert het ons niet, dat hij zich ook over zijne eigene spreek- en schrijfwijze uitgelaten heeft. Zich zelf met Brenz vergelijkende, verklaarde hij, ik heb niet „die Kunst und Bildung wie dieser, und müsse immer stürmen und kampfen".

„Stürmen und kampfen" — wie hoorde niet reeds als kind

van zijne dikwijls zoo forsche woorden? Deze wondervolle prachtnatuur met haar grooten kop, den sterken nek, en de door zijne vrienden schoon en schitterend maar door zijne vijanden sluw genoemde oogen; deze man, die zoo zorgzaam en goedig maar tegelijkertijd zoo zeldzaam onpractisch zijn kon, die zoo kinderlijk met vrouw en kroost schertsen en zoo pakkend en treffend met vrienden „Tischreden" houden kon, smeedde woorden tegen wie hij bestreed, die voortdurend aan wappengekletter u denken doen.

Wie het Oude Testament verachten, zijn onnutte „zwetsers". Sommigen schijnen te denken, dat de Christenen „dolle ganzen en eenden, of grove knuppels" zijn, die niet verstaan, hoe het niet slechts dwaasheid maar ook afgoderij zou zijn meer dan één God te aanbidden. „Paarden en muilezels" zien niet, dat de Heilige Geest tegenwoordig is, werkt en de geloovigen levend maakt en troost, maar de geloovige ziet het. De duivel heeft „hellebaarden, looden kogels, buksen, spiesen en zwaarden, waarmede hij onder ons schiet, smijt, steekt, als God het hem toelaat".

Wie den doop slechts als water, zonder het woord en de ordening Gods beschouwt, maakt van het sacrament een ledige huls en doet als iemand, die „den rok van den keurvorst van Saksen behandelt, alsof hij bij den kleermaker hing; een jas zonder meer".

Edoch ook andere klanken vangen we uit Luther's mond op. Om de waarheid aan te dringen, dat voortgezet onderzoek van Gods dierbaar Woord den prediker noodig is, om het allengs beter te verstaan, bedient hij zich van deze vergelijking in zijn Adventspreek over Rom. 15 : 4. „Niemand kan Virgilius in zijn herderszangen verstaan, tenzij hij vijf jaar herder is geweest. Niemand kan Virgilius in zijn gedichten over den landbouw verstaan, tenzij hij vijf jaar landman is geweest. Cicero in zijne brieven kan niemand volledig begrijpen, tenzij hij twintig jaren in een hoog staatsambt heeft verkeerd. Daarom niemand wane de H. Schrift genoeg te hebben geproefd, tenzij hij honderd jaren met profeten als Elia en Eliza, met Johannes den Dooper, Christus en de Apostelen

de gemeenten heeft geleid. Leg niet de hand op dien Goddelijken Aeneas (den Bijbel), maar ga in diepe aanbidding, zijne voetstappen na."

Eenvoudig maar waarlijk uitbeeldend heet het in een stuk over de schepping: Alles is voorts om des menschen wil geschapen, want alle wateren zijn onze „drinkbekers," alle wouden ons „jachtterrein", de aarde onze „spijskamer" en „broodkast", ons ten geschenk en „herberg" bereid.

En wie proeft niet in deze conclusie, uit de leer der voorzienigheid Gods getrokken, den man, die in elk dogma eene machtige levenswaarheid ziet: „Zelfs wie hongert, mag zich op deze twee stukken verlaten: dat men in nooddruft voedsel krijgt, al zou het van den hemel regenen als manna, of anders, dat de honger zelf hem zoo dragelijk wordt, dat deze bijna zoo spijzigt als het brood zelve."

Uiteraard zou het me veel te ver voeren, als ik heel de Dogmatiek van Luther de revue wilde laten passeeren. Ik moet me tot enkele opmerkingen bepalen. Ik wees er reeds op, dat het hem geenszins ontbrak aan een geniaal grijpen van Gods heilige waarheid, aan een bij intuïtie zien van de mysterien des geloofs, maar tevens, dat zijn geest minder in staat was tot verstandelijke reflectie, tot het vastleggen van de dogmata in klare begrippen, tot het opbouwen van een logisch systeem. Daarbij bewoog hem als dogmaticus niet de streng-wetenschappelijke maar de praktisch-religieuze aandrift; zijn streven was die waarheid, welke voor zijn hoofd en hart heilswaarheid was geworden, ook anderen te leeren kennen als levenswaarheid.

Uitgangspunt van Luther's Theologie en prediking was de levensvraag: Hoe wordt een zondaar rechtvaardig voor God? En het blijft zijne groote verdienste, dat hij op dit cardinale punt het antwoord van de Roomsche kerk met beslistheid afwees en daarvoor de onderwijzing der Schrift in de plaats stelde. Waar de Roomsche kerk leerde, dat de ziel des menschen door den val slechts krank is geworden — welke

opvatting allengs geleid heeft tot de voorstelling, dat we thans van nature in hoofdzaak gelijk zijn aan den mensch, zooals hij door God geschapen werd, mits zonder den gouden teugel van het beeld Gods — daar hield Luther staande, dat zij dood is door de misdaden en de zonde, en „onbekwaam tot eenig goed en geneigd tot alle kwaad". De erfzonde is de val der gansche menschelijke natuur, door welken allereerst het verstand verduisterd is, zoodat wij God en zijn wil, ook zijne werken niet meer merken en verstaan. Daarna is ook de wil wonderbaarlijk verdraaid en vervalscht, zoodat wij Gods goedheid en barmhartigheid niet vertrouwen, Hem niet vreezen maar Gods woord en wil laten varen, gerust volgende den lust des vleesches. Daarom, indien onze natuur zonder den Heiligen Geest gelaten wordt, zoo wordt zij door den boozen geest geleid en gedreven. Wat roemen wij dan in den vrijen wil?" De natuurlijke mensch is als een rijdier, dat door Satan wordt bereden en aan Satans teugel en sporen moet gehoorzamen. Hij is een echte zoutpilaar. Er is dan ook geen sprake van, dat de zondaar uit eigen vrijen wil zijn hart voor Gods invloed zou kunnen openstellen en de hem aangeboden genade zou kunnen aannemen.

In de tweede plaats leidt volgens Rome de vrees voor de straf tot het geloof, dat door de liefde werkt. De angst voor het oordeel beweegt den zondaar de middelen aan te grijpen, die God wilde geven, en die den mensch in staat stellen, om den strijd tegen de zonde aan te binden. Lijnrecht hiertegenover stelde Luther: vrees voor het oordeel brengt ons niet tot waarachtig berouw en tot waarlijk goede werken. Ons zoogenaamd berouw is dan in den grond der zaak slechts de wroeging der conscientie; het is „het berouw van den struikroover, die betrapt is en nu de galg voor oogen ziet". Het schijnbare goede, dat we doen, is slechts loondienst — waarbij ons niet de liefde tot God en de dorst tot zijn eer drijft maar het egoisme. Het ware berouw is dan ook alleen de vrucht van het geloof. Gelijk óok alleen het geloof ons bekwaamt, om goede vruchten voort te brengen. En dit geloof is niet een werk des menschen maar een gave Gods.

De rechtvaardiging des menschen is dan ook iets geheel anders dan wat Rome er allengs van maakte. Wat de natuurlijke mensch ook doet, welke werken hij ook verricht, altoos blijft hij verdoemelijk voor God. De zondaar wordt niet geleidelijk rechtvaardig d. w. z. aan Gods wet gelijkvormig door de werken. De rechtvaardiging is niet eene ethische maar eene juridische daad. Zij is eene rechtvaardig-verklaring; zij is een ondanks onze schuld en zonde behandeld en aangemerkt worden als een rechtvaardige. Dit kan God doen, omdat de dood van Christus niet maar is het noodzakelijk gevolg van een leven van volkomene gehoorzaamheid, waardoor Adams overtreding goed gemaakt wordt (zooals Rome meende) maar ook en bovenal een dragen van den vloek Gods, dien wij verdienden, een ondergaan van de straf, welke wij waardig waren. Door zijn borgtochtelijk lijden en sterven bracht Christus aan de gerechtigheid, welke alleen voor God bestaan kan. Welnu de toerekening van die gerechtigheid van Christus is de rechtvaardiging des zondaars. Zij bestaat in de verklaring, dat ons om Christus wil al onze zonden vergeven zijn en het recht op het eeuwige leven ons toegekend is. En ze wordt hun geschonken, die God naar zijn vrijmachtig welbehagen ten eeuwigen leven heeft uitverkoren.

En als dan de vraag rijst: Hoe eigent de mensch zich deze groote weldaad, die ons in het Evangelie geopenbaard is, toe? dan luidt het antwoord: alleen door het geloof. Het geloof — zoo zegt hij met voorliefde — is de hand, waarmede de zondaar de genade Gods aangrijpt en zich toeëigent. Het geloof is „de buidel" waarin we opvangen het goudstuk, hetwelk God ons toereikt. En vandaar, dat Paulus in den brief aan de Romeinen hierop allen nadruk legt: We worden om niet gerechtvaardigd; we worden niet gerechtvaardigd door de werken der wet maar door het geloof; en, gelijk ik reeds zeide, vooral dit woord gebruikte de Heilige Geest om den van een onweder voortgedrevenen, den ongetroosten monnik tot den vrede des harten te brengen: Abraham geloofde God en dat geloof is hem tot rechtvaardigheid gerekend.

De rechtvaardiging door het geloof alleen is dan ook de

machtige waarheid, welke aan dezen held Gods moed en kracht gaf om den banvloek van den paus, den toorn des keizers, ja het woeden des Satans te trotseeren. En zoozeer leefde hij uit haar en vond hij in haar de kern des Evangelies, dat hij — om een mooi woord van professor Pont over te nemen — er niet tegen op zag in zijne Bijbelvertaling Paulus Duitsch te laten spreken en hem te doen zeggen: De mensch wordt zalig door het geloof „alleen", al staat dat woord niet in het Grieksch; want hij weet: ware Paulus Duitscher geweest, hij zou aldus hebben gesproken."

Op de rechtvaardiging volgt de heiligmaking.

Nu stelt men het wel zoo voor, dat ook hieromtrent tweeërlei opvatting bij Luther gevonden wordt. Volgens de eerste opvatting zou de heiligmaking het onmiddellijke uitvloeisel van de rechtvaardigmaking zijn. „De mensch, die door de verzekerdheid, dat God hem zijn schuld vergeeft, verlost is van de kwellende vrees voor hel en verdoemenis, wordt daardoor om zoo te zeggen een nieuw mensch, die opgewekt en blijde het goede doet. Het vertrouwen op de goddelijke genade vervult met dankbare wederliefde jegens God en stemt vroolijk en blijde jegens de geheele wereld, zoodat een mensch zonder dwang uit innerlijke aandrift overal goeds doet zooveel hij maar kan." Volgens de tweede opvatting, welke men de mechanische pleegt te noemen, zou de heiligmaking hierin bestaan, dat wij bij de wedergeboorte geheel lijdelijk zijn en dat wij ook verder de „werktuigen zijn, die God gebruikt, om zijn werk te verrichten". Toch schijnt me deze voorstelling te sterk. Tweeerlei opvatting is een te krasse uitdrukking. Luther gebruikt den term wedergeboorte nu eens om aan te duiden, wat de vrucht is van het geloof van de vergeving der zonden, en dan weer om er mee te kennen te geven alles wat God door zijn Geest en Woord in het hart des zondaars doet en werkt, dus ook de inplanting van het nieuwe leven, de begiftiging met het geloof („fides infusa") en dan vervolgens wat hij wel de justitia activa noemt d. i. den lust en de liefde om naar Gods geboden en inzettingen te leven. En als we dit in het oog houden, schijnt me het onderscheid in de wijze,

waarop hij over de heiligmaking spreekt, niet zoo sterk, als men het wel doet voorkomen.

Laat me het nu bij dit centrale dogma mogen laten. Nog eens: het zou me te ver voeren een kort overzicht zijner geheele Theologie te geven. En eveneens alle punten aan te roeren, waartegen de Gereformeerden terecht bedenking hebben ingebracht.

Dat heel de conceptie der waarheid, de logische samenhang, de omschrijving der begrippen bij Calvijn grooter is dan bij Luther, behoeft onder gereformeerden geen betoog. Eveneens, dat de Theologie van Calvijn en de gereformeerde kerken naar den maatstaf der Heilige Schrift zuiverder is dan die van den Reformator van Wittenberg.

En niets belet ons, dat op het vierde eeuwfeest der Reformatie onomwonden uit te spreken.

Zelfs ga ik nog een stap verder.

Dat in Duitschland betrekkelijk spoedig de oorspronkelijke leer van Luther over het geloof plaats maakte voor eene naar het semi-pelagianisme neigende opvatting — zoodat dan ook in het begin der 17e eeuw de Lutherschen zich over 't algemeen met de Remonstranten als veroordeeld beschouwden; dat in Duitschland Schleiermacher kon opstaan, die het zwaartepunt der religie uit God in den mensch verlegde; en dat nog steeds in Duitschland de zuivere opvatting van den term „de rechtvaardiging door het geloof" slechts door weinigen ten volle gedeeld wordt — staat, naar ik meen, in verband met het karakter der Theologie van Luther.

Immers stelt men het Lutheranisme en de Gereformeerde leer terecht tegenover elkander als anthropologisch en theologisch. Bij Luther ging het om de vraag: Hoe wordt de mensch zalig? Hoe vind ik een genadig God? en bij Calvijn om de vraag: Hoe komt God tot zijn eer? Ik weet wel, dat niemand minder dan Julius Köstlin, aan wien we danken het belangrijke en uitvoerige werk: „Luthers Theologie in ihrer geschichtlichen Entwicklung und ihrem inneren Zusammenhange", hierop afdong. Hij zegt: Ook Luther was er op uit,

de eere Gods boven alles te stellen. En ter adstructie van deze thesis wijst hij dan hierop.

Luther toornde tegen de verdiensten en de eigengerechtigheid des menschen, omdat daardoor Gode zijn eer geroofd werd. In zijn ijver voor de glorie Gods eischte hij, dat de gruwel van de mis en van alles wat met haar saamhing uit de kerk gebannen zou worden. Alles wat de Christenheid deed, moest gericht zijn op dit hooge doel „dasz Gott allein Gewalt und Ehre zugemessen werde." Ook het allervolmaaktste gebed toont ons, dat we gehouden zijn voor alle dingen de eere Gods te zoeken. Ja, Köstlin meent nog een stap verder te mogen gaan. Het was Luthers verdienste, dat hij zoo diep doordrongen was van de innerlijke eenheid, die er bestaat tusschen het ijveren voor Gods eer en het „Dringen aufs reine Ergreifen der Gnade". Luther toch antwoordde op de vraag: Waardoor wordt voor alle dingen God recht geëerd? De Vader moet geëerd worden in den Zoon d. w. z. de Vader moet voor dengene gehouden worden „der da sei ein gnädiger, barmherziger Vater", die niet op ons toornt maar ons onze zonden vergeeft en alle zijne genade ons schenkt om Zijns Zoons wil. De nieuwe wijsheid der Christenen bestaat hierin, dat dit de ware eer is, waarmede God geëerd wordt, dat God alzoo in zijn Zoon, onzen Heiland, geëerd wordt.

Dit tegenbetoog evenwel is weinig steekhoudend. Natuurlijk ontkennen wij, gereformeerden, niet, dat ook Luther ijverde voor Gods eer, en dat hij ook meermalen uitsprak, dat Gods eer boven alles gaat. Maar als we hem dan hooren toelichten, hoe dit moet geschieden, dan wordt het ons klaar — en het betoog van Köstlin zelf stelt dit in het licht —, dat hij wel degelijk van den mensch uitgaat; onze zaligheid voorop stelt; allereerst rekent met onze behoefte aan redding. Gode komt eere toe, omdat Hij een barmhartig God is, die den zondaar zijne schuld vergeven en zijne liefde bewijzen wil.

Welnu, ik denk er geen oogenblik aan te ontkennen, dat de zuivere leer des Evangelies in overeenstemming is met de diepste levensnooden van ons menschelijk hart, dat het

met zoo heilige geestdrift door Luther op den voorgrond geplaatste dogma metterdaad rust en vrede, troost en blijdschap uitstort in ons binnenste, wanneer het voor ons persoonlijk levenswaarheid geworden is. Zelfs is het op den voorgrond plaatsen van deze ethische zijde der christelijke religie eene lichtzijde van de nieuwere, helaas in zoo menig opzicht tegen Gods Woord ingaande Theologie, waarvoor we het oog niet mogen sluiten.

Niettemin leidt dit anthropologische uitgangspunt er zoo licht toe, dat de beteekenis van de Heilige Schrift als kenbron der Godgeleerdheid wordt geschaad; dat de verantwoordelijkheid des menschen zóó eenzijdig wordt geleerd, dat er voor de vrijmacht, voor de verkiezing Gods niet genoeg plaats overblijft; dat voor de door Luther van Augustinus overgenomen voorstelling een zeker synergisme in de plaats wordt gesteld; ja dat ten slotte het zwaartepunt in den mensch verlegd; niet God maar de godsdienst het object wordt der Theologische wetenschap, en de geestelijke ervaring het kriterium der waarheid.

Dat zoo het verloop der historie geweest is, is ongetwijfeld ook hierdoor bevorderd, dat bij Luther èn door den invloed van Melanchton — wiens verbijsterende wisseling van dogmatische overtuiging (en dat in de verkeerde richting) door den hoogleeraar Bruining ten vorige jare misschien wat heel scherp maar in elk geval der waarheid getrouw uiteengezet is — èn door zijne allengs gekoesterde overtuiging, dat in het Woord en in het water des doops eene zekere magische kracht besloten is, zelf reeds uitspraken voorkomen, waardoor het centrale dogma van de Rechtvaardiging des zondaars verzwakt wordt. Wat toch is het geval? Eenerzijds heeft Luther tot zijn dood toe vastgehouden, dat het geloof eene gave Gods is; dat de Heilige Geest door het Woord het geloof werkt; en dat God in zijn eeuwig raadsbesluit een deel der gevallen menschheid ten eeuwigen leven heeft uitverkoren. Maar aan de andere zijde heeft hij allengs luider gepredikt: Dat de een tot geloof komt en de ander het Evangelie verwerpt mag niet hieruit verklaard, dat de een

verkoren is en de ander niet — maar moet door ons onverklaard gelaten worden. Eveneens: God wil krachtens zijne voluntas signi (geopenb. wil) dat alle menschen hoofd voor hoofd zalig worden; Christus is voor alle menschen gestorven; het is alleen 's menschen eigen schuld, als hij weigert te gelooven en dus verloren gaat. En zoo is voor hem ten slotte het geloof aan de schuldvergeving een plicht, de eerste en groote plicht jegens God. En in het bekende verhaal van hem zelf over een gesprek met een vrouwtje, dat twijfelde of zij het zaligmakend geloof deelachtig was, laadt hij zelfs den schijn op zich, dat hij historisch en waar geloof niet scherp genoeg uiteenhoudt. [5])

Ook voor dit alles meen ik de verklaring te mogen vinden in het anthropologische uitgangspunt.

De gereformeerde leer gaat dus uit boven Luther's Theologie.

Dit feit mag ons echter niet beletten grooten eerbied te koesteren voor den geloofsmoed van den jeugdigen monnik-hoogleeraar. Niet van den Reformator van Gevève maar van dien van Duitschland is de stoot tot de gezegende Kerkhervorming uitgegaan. God gebruikte den veelszins sympathieken Luther om aan het Duitsche volk den Bijbel te schenken; om zijn volk uit het diensthuis uit te leiden; om de Heilige Schrift weer te doen waardeeren als de kenbron der waarheid; om alle levensfeer te adelen door het beginsel, dat ook het natuurlijk leven een schepping Gods is en de verheerlijking Gods het doel van alle cultuur zijn moet; boven alles, om millioenen bij millioenen ten eeuwigen zegen, deze geestelijke realiteit naar de Schrift uit te stallen, de zondaar wordt niet gerechtvaardigd door de werken der wet maar door het geloof alleen!

Aanteekeningen.

1) In zijn hoogstaand boek „Het zedelijk karakter der Reformatie gehandhaafd tegenover Rome" bespreekt professor H. H. Kuyper de bekeering van Luther breedvoerig op blz. 61/78.

2) Köstlin prijst de geleerdheid van Luther. Zie hierover verder prof. H. M. van Nes „Luther als Hoogleeraar", opgenomen in „Maarten Luther in zijn Leven en Werken van 1483—1525".

3) Luther was uitnemend thuis in de boeken van Occam en Gerson en leerde de geschriften van Gabriele Biel en van d'Ailly bijna van buiten.

4) Dit citaat ontleen ik aan Dr. A. H. de Hartog, Groote Dogmatici I, Luther, blz. 3/4.

5) Ik ging op deze quaestie slechts even in. Breedvoerig en belangrijk wordt zij behandeld door Köstlin.

Geraadpleegde Literatuur :

Uiteraard allermeest het uitvoerige, in twee deelen verschenen standaardwerk van Dr. Julius Köstlin „Luthers Theologie in ihrer geschichtlichen Entwicklung".

Voorts: Het artikel „Luther" in de „Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche".

Het artikel „Luther" in „Die Religion in Geschichte und Gegenwart".

Dr. H. H. Kuyper. „Het zedelijk karakter der Reformatie gehandhaafd tegenover Rome"; 1912.

Dr. A. H. de Hartog. „Groote Dogmatici, I, Luther"; 1915.

Het Reformatienummer van „Stemmen des Tijds"; 1917.

Het Luther-Boek, vooral het artikel van prof. Bruining „Luther's Theologie"; 1917.

Maarten Luther in zijn Leven en Werken van 1483—1525; 1917.

Ten gerieve van de lezers, die niet of niet genoegzaam met het Hoogduitsch vertrouwd zijn, heb ik de aanhalingen uit Luther's werken òf ontleend aan de Nederlandsche geschriften òf ze zelf in onze moedertaal overgezet.

Het wereldbestuur van den Christus en deze wereldoorlog

door

Dr. S. GREIJDANUS.

I.

Zie, God is groot, en wij begrijpen het niet (Job 36 : 26). Dat blijkt telkens weer de slotsom van alle menschelijk denken en peinzen over Gods wezen. Zelfs moeten wij bij het nagaan van de werken Gods den Psalmist gedurig bijvallen, als hij verklaart: de kennis is mij te wonderbaar; zij is hoog, ik kan er niet bij (Ps. 139 : 6). Ook Gods wijze van handelen stelt ons keer op keer voor raadselen, die wij niet oplossen kunnen. Uwe oordeelen zijn een groote afgrond, betuigt de heilige zanger (Ps. 36 : 7). Asaph worstelde met het vraagstuk van het lijden der Godsvreezenden, bij den voorspoed van goddeloozen; en hij voelde zich gedrongen uit te spreken: ik heb gedacht om dit te mogen verstaan; het was moeite in mijne oogen (Ps. 73 : 16). Alle deze dingen zijn tegen mij, riep Jacob uit, toen Jozef er niet was, en Simeon niet had mogen terugkeeren, en ook Benjamin naar Egypte zou moeten henengaan (Gen. 42 : 36). Maar God was alzoo bezig te bewerken, dat Jacob's zaad zich tot een groot en onvermengd volk zou kunnen ontwikkelen. De discipelen verstonden het niet, dat de Heere Christus moest lijden en gedood worden. En toen Hij dit uitdrukkelijk aan hen voorzegde, bestrafte Hem Petrus daarover, en zeide: Heere, *(wees)* U genadig; dit zal U geenszins geschieden (Matth. 16 : 22). Bij den profeet hooren wij ook 's Heeren eigen woord: Want Mijne gedachten zijn niet u-lieder gedachten, en uwe wegen zijn niet Mijne wegen... Want *(gelijk)* de hemelen hooger zijn dan aarde, alzoo zijn Mijne wegen hooger dan uwe wegen, en Mijne gedachten dan u-lieder gedachten (Jes. 55 : 8, 9).

Dat wij ons daarom ook met dezen wereldoorlog wederom geplaatst zien voor problemen ten aanzien van God, kunnen wij in zeker opzicht zeer natuurlijk noemen. Maar problemen laten ons niet met rust. Ook waar volledige oplossing uitblijven moet, dringen zij toch, om naar helderder inzicht in hun samenhang met andere vragen te staan.

Laat mij eerst handelen over het wereldbestuur door den Christus; daarna mogen wijzen op moeilijkheden, welke deze wereldoorlog in dezen voor ons denken doet oprijzen; en eindelijk, zoowel ten aanzien van dat wereldbestuur, als met betrekking tot dezen wereldoorlog, een en ander mogen noemen, dat voor oogen gehouden dient te worden, om zoo mogelijk te dezer zake verheldering van inzicht te verkrijgen.

Het gaat over den tweeden Persoon in het Goddelijk wezen nu niet, gelijk Hij met den Vader en den H. Geest waarachtig en eeuwig God is; maar de naam Christus stelt Hem ons voor als God en mensch in eenigheid van persoon, als Middelaar Gods en der menschen, als knecht des Heeren (Jes. 42 : 1), uit den hemel gekomen om den wil te doen, Desgenen Die Hem gezonden had (Joh. 6 : 38), tot behoudenis der wereld (Joh. 3 : 17), en Die, na Zijne ziel uitgestort te hebben in den dood, de machtigen als een roof zoude deelen (Jes. 53 : 12), en, door de rechterhand Gods verhoogd zijnde (Hand. 2 : 33), Heere is tot heerlijkheid Gods des Vaders (Philip. 2 : 11). Voor de vreugde die Hem was voorgesteld, heeft Hij het kruis verdragen en schande veracht (Hebr. 13 : 2). Gode evengelijk zijnde, heeft Hij eens dienstknechts gestaltenis willen aannemen, den menschen gelijk wordende, en Zich vernederende, gehoorzaam wordende ook tot den dood des kruises. Daarom heeft Hem ook God uitermate verhoogd, en heeft Hem eenen naam gegeven, welke boven allen naam is; opdat in den naam van Jezus zich zoude buigen alle knie dergenen die in den hemel, en die op de aarde, en die onder de aarde zijn (Philip 2 : 6-10).

Als tweede Persoon oefent Hij gelijkelijk met den Vader en met den H. Geest de regeering over de geheele wereld

met elk harer schepselen. De grond daarvoor ligt in Zijn God-zijn; en daarin dat ook door Hem alle dingen gemaakt zijn (Hebr. 1 ; 2; Joh. 1 : 3; Col. 1 : 15, 16), en zij door Hem te zamen bestaan (Col. 1 : 17), en gedragen worden (Hebr. 1 : 3). Als Christus werd Hem alle macht in hemel en op aarde *gegeven* (Matth. 28 : 19), *werd* Hij door Gods rechterhand verhoogd tot eenen Vorst en Zaligmaker (Hand. 5 : 31), is Hij in den hemel aan Gods rechterhand *gezet* (Eph. 1 ; 20), ontving Hij eene bepaalde, eens volbrachte taak (I Cor. 15 : 24, 25, 28), heeft en erkent Hij God als Zijn Hoofd (Eph. 1 : 11 ; Joh. : 20 17), staat Hij onder bevelen (Joh. 10 : 18 ; 6 : 37-40; 5 : 36; Matth. 20 : 23), is Hem het koninkrijk verordineerd (Luc. 22 : 29; 12 : 32), werkt Hij onder voortdurende gemeenschap met God (Joh. 8 : 29; 16 : 32), en door Zijne kracht (Joh. 14 : 10), naar Zijn welbehagen (Ps. 40 : 9; Joh. 4 : 34; 8 : 29), Hem tot eere (Joh. 8 : 49, 50; 7 : 18; Philip. 2 : 11) en dienst (Col. 1 : 20; Eph. 1 : 10; I Cor. 15 : 28). Dan bekleedt Hij eene plaats, welke bizonderlijk Hem eigen is, niet alleen in onderscheiding van alle schepselen (Eph. 1 : 20-22; Philip. 2 : 9, 10; Hebr. 2 : 8), maar evenzeer ten aanzien van den Vader en van den H. Geest en van Hem zelven, uitsluitend als Zone Gods en enkel naar Zijne Goddelijke natuur, Die nimmer in eenig opzicht afhankelijk en onderworpen kan zijn. En deze plaats is eene zoodanige, dat onze Heere en Zaligmaker *boven* alle schepsel staat, hoe hoog ook, en waar ook (Matth. 28 : 19; Hebr. 2 : 8; Philip. 2 : 9-11; Eph. 1 : 21, 23), maar *onder* God. Hij is, als mensch Christus Jezus, Middelaar Gods en der menschen (I Tim. 2 : 5). Door Hem hebben wij de toeleiding door het geloof tot de genade, waarin God ons stelde (Rom. 5 : 2). Niemand komt tot den Vader dan door Hem (Joh. 14 : 6). Hij ontsloot ons den weg in het heiligdom Gods (Hebr. 10 : 20), en is Zelf die weg (Joh. 14 : 6). Door Hem zijn der geloovigen geestelijke offeranden Gode aangenaam (1 Petr. 2 : 5). In Zijnen naam hebben wij te bidden (Joh. 14 : 13, 14); en al wat wij den Vader bidden in Zijnen naam, dat wordt ons door den Vader gegeven (Joh. 16 : 22,24). Hij is onze Voorspraak bij

den Vader (I Joh. 2 : 1), bidt voor ons (Joh. 17 : 24; Rom. 8 : 34), en kan volkomenlijk zalig maken degenen die door Hem tot God gaan, alzoo Hij altijd leeft, om voor hen te bidden (Hebr. 7 : 25). Andererzijds oefent God Zijne werkingen op de wereld en hare schepselen uit door Christus (Matth. 11 : 27). Alle dingen heeft de Vader in Zijne hand gegeven (Joh. 3 : 35), zonder eenige uitzondering (Hebr. 2 : 8), zelfs al het oordeel (Joh. 5 : 22; II Cor. 5 : 10); opdat zij allen den Zoon eeren, gelijk zij den Vader eeren. Die den Zoon niet eert, eert den Vader niet, Die Hem gezonden heeft (Joh. 5 : 23). Hij is het licht der wereld (Joh. 8 : 12), het leven (Joh. 14 : 6; 1 : 4), het brood des levens (Joh. 6 : 35), het ware manna (Joh. 6 : 51), de fontein, die geopend zou worden voor het huis Davids en voor de inwoners van Jeruzalem, tegen de zonde en tegen de onreinigheid (Zach. 13 : 1; Joh. 4 : 10, 14; 7 : 37, 38). Alle zegenende, zoowel als alle oordeelende, werkingen, welke God in Zijne schepping en ten aanzien van welk schepsel ook, oefent, doet Hij geschieden door Christus. Naar het schoone antwoord van onzen Catechismus regeert de Vader door Christus alle dingen (antw. 50). Dientengevolge kon onze Heiland water in wijn veranderen (Joh. 2 : 9), aan winden en zee het stilzwijgen opleggen (Matth. 8 : 26), over het water wandelen (Matth. 14 : 25), en daarop doen wandelen (Matth. 14 : 29), het brood wonderbaar vermenigvuldigen (Matth. 14 : 17—21; 15 : 36-38), een visch doen opkomen met een stater in zijnen mond (Matth. 17 : 27), eene groote menigte visschen doen besluiten, ook na een geheelen nacht van vruchteloos vangen (Luc. 5 : 5, 6; Joh. 21 : 6), de melaatschheid op Zijn gebod doen verdwijnen (Matth. 8 : 3; Luc. 17 : 14), door Zijn woord zware pijnen wegnemen (Matth. 8 : 6, 13), de koorts doen ophouden (Matth. 8 : 15), van lamheid genezen (Matth. 9 : 1, 6, 7), en van andere krankheid verlossen (Matth. 4 : 24), uit de dooden opwekken (Matth. 12 : 18-25; Luc. 7, 12-15; Joh. 11 : 43, 44), duivelen uitwerpen (Matth. 8 : 31, 32; 17 : 18), den vijgeboom door Zijn vloek doen verdorren (Marc. 11 : 14, 20). Hij schenkt vergeving van zonden (Matth. 9 : 6;

Luc. 24 : 47; Hand. 13: 38, 39). In Zijnen naam deden Petrus en Johannes den kreupelgeborene wandelen (Hand. 3 : 2, 6, 16), en wilde de apostel Paulus den zondaar in de Corinthische gemeente den satan overgeven (I Cor. 5 : 4, 5), en gebood bij den waarzeggenden geest uit eene dienstmaagd uit te gaan (Hand. 16 : 16, 18). Blinden ontvingen door den Heere Christus het gezicht (Joh. 9 : 7; Marc. 10 : 51,52), dooven werden door Hem hoorende gemaakt (Marc. 7 : 32-35). De duivelen wisten, door Hem gepijnigd te zullen worden (Marc. 1 : 24), en waren ook Zijnen discipelen onderworpen in Zijnen naam (Luc. 10 ; 17). Hij zal allen oordeelen (Matth. 25 : 32; Joh. 5 : 22; Hand. 17 : 31; II Cor. 5 : 10), moet ook door de aardsche machten gehuldigd worden (Ps. 2 : 12; 89 : 28; 72 : 11), ziet aan Zich zelfs de engelen en machten en krachten onderdanig gemaakt (I Petr. 3 : 22; Hebr. 1 : 6), moet als Koning heerschen, totdat ook de laatste vijand, de dood, onder Zijne voeten gelegd en te niete gedaan zal zijn (I Cor. 15 : 25, 26), brengt Zijne schapen tot de kudde (Joh. 10 : 16), bouwt Zijne gemeente (Matth. 16 : 18), beschermt de Zijnen, en geeft hun het eeuwige leven (Joh. 10 : 28), doet hen met Hem zitten in Zijnen troon (Openb. 3 : 21), is een Heere der heeren en Koning der koningen (Openb. 17 : 14), overwint en verslaat Zijne vijanden (Luc. 19 : 27; Openb. 19 : 11-16).

Wanneer daarom onze Heiland zegt, dat Hem alle macht gegeven is in hemel en op aarde (Matth. 28 : 19), en dat alle dingen Hem van Zijnen Vader overgegeven zijn (Matth. 11 : 27); en de Apostel schrijft, dat in den naam van Jezus alle knie zich buigen moet dergenen die in den hemel, en die op de aarde, en die onder de aarde zijn, en alle tong Jezus Christus als Heere te belijden heeft (Philip. 2 : 10, 11), en dat alle dingen Zijnen voeten onderworpen zijn (Eph. 1 : 22); en wij in den Hebreërbrief lezen, dat God niets uitgelaten heeft, dat Hem niet onderworpen zoude zijn (Hebr. 2 : 8); moeten wij dit in volstrekten zin verstaan. De geheele wereld met al wat er in is; hemel, aarde, hel; engelen, menschen, duivelen; levende en levenlooze schepselen, kleine

en groote; elementen en krachten; wateren, winden, vuur, wolken; sterren, zon en maan; alles, zonder eenige uitzondering, is ter regeering in Christus' hand overgegeven. De Heere Christus is door God tot koning verhoogd over al wat bestaat, *over de wereld in vollen omvang en naar vollen inhoud.*

Wel lezen wij in Ps. 2 : 6: Ik toch heb Mijnen Koning gezalfd over Sion, den berg Mijner heiligheid; en zeide onze Heiland tot Pilatus: Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld (Joh. 18 : 36); en is daaruit wel afgeleid, dat de Heere Christus alleen Koning over Zijn volk of gemeente zoude zijn, doch niet over het overige der wereld; maar deze meening berust op misverstand. Met evenveel recht zoude men dan b.v. uit het zeggen van onzen Heiland: de tijd is vervuld, en het koninkrijk Gods nabij gekomen (Marc. 1 : 15), de gevolgtrekking kunnen afleiden, dat God dus tevoren niet Koning was, en ook slechts een deel van het heelal Zijn koninkrijk zou noemen. In betrekkelijken zin zou men dan waarheid spreken: omdat de uitdrukking: het koninkrijk Gods, eene bepaalde beteekenis insluit, en wel die van gunst, en heil, en erkenning (Rom. 14 : 17). In zulken zin nu was Gods koninkrijk, vóór Christus' verschijning in het vleesch, nog niet gekomen op eene wijze, als dat met en na de geboorte van den Zone Gods in onze menschelijke natuur geschiedde; en ook is het in dien zin nog beperkt. Maar dat neemt niet weg, dat God Koning is over de geheele wereld met alle hare schepselen, die Hem ook als hun Koning te erkennen, te dienen en te eeren hebben. Soortgelijk nu met den Heere Christus. De naam Koning wordt van Hem gebezigd vooral in gunstigen zin, met de bedoeling n.m.l., dat Hij gehuldigd wordt, en behoudenis werkt. En in zoodanige beteekenis natuurlijk is Hij Koning over Zijne kerk, over Sion (Ps. 2 : 6); terwijl Zijn koninkrijk Hem niet toebeschikt wordt door aardsche machten, noch op wereldsche wijze. Maar dit doet niet te kort aan deze waarheid, dat Hij Koning is ook over de geheele wereld, d. w. z. de regeermacht over haar in haar geheel met elk harer deelen, van God ontvangen heeft, en alzoo metterdaad alle dingen bestuurt, en door alle

schepselen gehoorzaamd en gehuldigd *behoort* te worden. Van Godswege is Hij met het volstrekte zeggenschap over hen bekleed, en zijn zij Hem algeheele onderworpenheid en vereering en dienst verschuldigd. Hij draagt dan ook den naam van *Overste van de koningen der aarde* (Openb. 1 : 5), *Koning der koningen en Heere der heeren* (Openb. 17 : 14; 19 17), *de Koning* (Matth. 25 : 34, 40), Die ook tegenover wie Hem in de Zijnen niet dienden en eerden, toch als hun Koning optreedt en handelt (Matth. 25 : 32, 40—46; Luc. 19 : 27); welk optreden onrechtmatig genoemd kon worden, en louter uiting van kracht zonder rechtsgrond zijn zou, indien de Heere Christus niet over hen tot Gebieder door God ware aangesteld, en zij dus niet van Godswege verplicht waren, Hem als hun Koning te eeren. Ook de taak van den Heere Christus, om n.m.l. de geheele wereld wederom tot onderworpenheid aan, en erkenning of aanbidding van, God te brengen (I Cor. 15 : 24, 28), sluit van zelve in, dat Hij over alle schepsel de opperheerschappij moet ontvangen hebben, in rechten zoowel als naar mogendheid. De oplossing hierin te willen zoeken, dat de Heere Christus alleen over Zijne kerk tot Koning door God gezalfd werd, maar tevens ook alle andere schepselen regeert, omdat Hij tegelijk is de tweede Persoon in het Goddelijk wezen, kan niet bevredigen, wijl deze eenheid van Persoon de tweeheid of gedeeldheid van koningschap en koninkrijk niet zou te niet doen. Daarom moet erkend worden, dat de Heere Christus als zoodanig door God aangesteld is tot Koning over de geheele wereld in vollen omvang, en over alle schepselen. Maar in verband met de strekking en uitwerking van het koningschap van den Heere Christus over de wereld, en met het oog op de houding der schepselen tegenover Hem als hun door God gegeven Koning, kunnen wij *in* dat koningschap zelf eene onderscheiding maken, en, met de bekende uitdrukkingen, spreken van Zijn koninkrijk van macht (regnum potentiae), en van Zijn koninkrijk van genade (regnum gratiae); terwijl dan dit laatste bij uitnemendheid Zijn koninkrijk genoemd wordt (Joh. 18 : 36, 37), of Sion, waarover Hij als Koning door

God gezalfd is (Ps. 2 : 6). Dan heeft Christus' koninkrijk dus eene bepaalde beteekenis, en spreekt het eenerzijds van heil, andererzijds van hartelijke erkenning. Maar daarnaast loopt de aanstelling van den Heere Christus door God, volgens welke onze Heiland recht en roeping heeft om alle schepselen op te vorderen, en desnoods te dwingen, Hem als Koning te gehoorzamen, en te dienen, en te huldigen, en alle schepselen hunnerzijds door God verplicht zijn, zich van harte voor den Heere Christus als hun Koning te buigen, op straffe van anders door dien Koning rechtmatig vernield te worden.

Daarom zijn de aardsche machten geen heerschappers *naast* den Heere Christus, met een eigen, van het Zijne onderscheiden en als afgescheiden, gebied, maar zij zijn overheden *onder* Hem, die ook door Hem hunne macht verkrijgen, en met hunne heerschappij Hem te dienen hebben (Ps. 2 ; 10-12 ; 72 : 8-11 ; 89 : 21-30 ; 110 ; I Cor. 15 ; 25 ; Hebr. 2 : 8), en, voor zoover zij dat niet doen, door Hem vertreden worden.

Hiertegen strijdt niet, wat wel als bezwaar ingebracht is, dat onze Heiland voor Pilatus erkende, dat hij macht van boven over Hem had (Joh. 19 ; 11). Want men dient niet voorbij te zien, dat de Heere Christus *toen* in dienstknechtsgestalte verkeerde (Philip. 2 : 7, 8), gehoorzaamheid leerde (Hebr. 5 : 8), alle gerechtigheid te vervullen had (Matth. 3 : 15). onder de wet geworden was (Gal. 4 : 4). Maar evenmin als men uit het feit. dat de Heere Christus, in de dagen Zijns vleesches (Hebr. 5 : 7), van Godswege verplicht was, de Mozaïsche wetten te onderhouden (Matth. 5 : 17), en aan den dood zich te onderwerpen (Joh. 10 : 18), afleiden kan, dat Hij dus nu ook nog onder die inzettingen staan zou, en den dood over zich moest laten heerschen, evenmin gaat de gevolgtrekking op uit 's Heeren woord voor Pilatus, tot de gedachte, dat de aarsche overheden een eigen machtsgebied zouden hebben *naast* dat van den Heere Christus, en waarover Hij niet boven hen zou staan. Anders zou bovendien uit dat woord onzes Heilands tot Pilatus zelfs caesaropapistisch geconcludeerd kunnen worden tot de onderworpenheid der kerk aan de wereldlijke overheden.

Met dit koningschap van den Heere Christus over de geheele wereld is niet gegeven, dat God als Roi faineant, Deus otiosus, gedacht zou moeten worden. Bij zoodanige voorstelling zou men geen recht begrip van Christus' koningschap hebben, dat toch geen koningschap is, waardoor ook maar op eenigerlei wijze Gods werkzaamheid opgeschort wordt; gelijk ook Calvijn de opmerking maakt; niet alsof Christus in actie zou zijn, terwijl de Vader werkeloos ware (= non quod ipse in actione sit, otioso Patre), (op I Cor. 15 : 27). Onze Catechismus zegt terecht niet, dat de Vader alle dingen door Christus *laat* regeeren; noch zelfs leert hij, dat de Vader door Hem alle dingen regeeren doet; maar antw. 50 luidt zoo nauwkeurig: *door* wien *de Vader* alle dingen *regeert*[1]).

Had genoemde tegenwerping trouwens ook maar eenige kracht tot ontkenning van Christus' koningschap over de *geheele* wereld met volstrekt *alle* hare schepselen, dan moest op dien grond ook bestreden worden, dat Christus Koning was over Zijne kerk, daar God nimmer otiosus (= werkeloos, niets doende) gedacht kan, noch mag, worden ten opzichte van eenig schepsel, en derhalve ook niet in betrekking tot geloovigen en gemeente, *zelfs maar in eenig opzicht.*

Het wereldbestuur van den Christus is dus alle schepsel omvattend, en metterdaad, in den uitgebreidsten zin, *wereld-*

---

1) Dicitur ergo Deus Pater Christum extulisse ad dexteram suam, quia consortem ipsum imperii sui fecerit, quia per ipsum omnem suam potestatem exerceat = God de Vader heet derhalve Christus tot Zijne rechterhand verheven te hebben, omdat Hij Hem deelgenoot van Zijn bewind gemaakt heeft, omdat Hij door Hem alle Zijne macht uitoefent; Calvijn op Eph. 1 : 20.

En in zijne *Institutie,* l. II, C. 15, 5 schrijft Calvijn: Dedit enim Pater omnem potestatem filio, ut per eius manum nos gubernet, foveat, sustentet, sub eius tutela nos protegat, nobisque auxilietur.... Et certe quod sedet ad Patris dexteram, tantumdem valet, acsi vocetur Patris legatus, penes quem tota imperii potestas: quia Deus mediate (ut ita loquar) vult in eius persona Ecclesiam regere ac tueri = Want de Vader heeft alle macht aan den Zoon gegeven, opdat Hij ons door middel van Hem regeere, koestere, onderhoude, onder Zijne voogdij bescherme en ons hulp verleene.... En zeker, dat Hij zit aan Vaders rechterhand, heeft die beteekenis, alsof Hij des Vaders Gezant genoemd werd, bij Wien alle gezagsbevoegdheid berust: omdat God middellijk, om zoo te spreken, in Zijn persoon de kerk wil regeeren en beschermen.

regeering, door den Christus *als Middelaar Gods en der menschen*, op grond van Zijne aanstelling daartoe door God, naar Gods aanwijzen of wil (Marc. 13 : 32; Matth. 20 : 23), en door Gods kracht (Joh. 10 : 25; 5 : 36; 14 ; 10, 11).

De grond voor deze wereldregeering van den Christus ligt (behalve in het eeuwig verbond der drie Goddelijke Personen onderling, en in het souverein welbehagen Gods) in het werk van Zelfvernedering, lijden, en gehoorzaamheid ook tot den dood des kruises, door den Heere Christus volbracht. *Daarom* heeft Hem ook God uitermate verhoogd, schrijft de Apostel Paulus uitdrukkelijk (Philip. 2 : 9; verg. Hebr. 12 : 2; 2 : 9; Luc. 24 : 26; Jes. 53 : 10—12; Ps, 91 : 14; 62 : 13.). Door dat gehoorzaamheids- en verzoeningswerk heeft Hij de redding der wereld verworven, en alle genade, welke, sedert des menschen val, nog op eenigerlei wijze aan de schepselen geschonken wordt, aangebracht; ook alle genieting van weldaden, welke hun na dien val nog mag toekomen, al is het, dat zij er zich te schuldiger door maken; en zelfs ook alle uitstel van de eeuwige straf, die velen eens zal benauwen en pijnigen. Wanneer God niet terstond, toen de mensch in het Paradijs Hem ongehoorzaam werd, met Zijne genade tusschen beiden gekomen ware, zoude op het eigen oogenblik van dat overtreden de mensch in de plaats van eeuwige verlorenheid en rampzaligheid neergestort zijn. Dan had uit Adam en Eva geen mensch geboren kunnen worden. Daarom danken alle menschen (op Adam en Eva na; en ook deze hun voortbestaan op aarde na hunne eerste zonde) reeds hun ontstaan zelf als mensch, aan Gods genade; en dus insgelijks alles goeds, dat zij gedurende hun leven op aarde in meerdere of mindere mate, in welk opzicht ook, mogen deelachtig worden of ontvangen. Het opkomen der menschheid alzoo, en hare ontwikkeling, en hare ordening, en haar arbeiden, in zoover dat goed is, en haar genieten, rust op Gods genade. Zonder die genade zou voorts de aarde met wat op en in haar is, bij des menschen val terstond door Gods vloek uiteengeslagen en vernield zijn, zoodat er nimmer iets goeds uit had kunnen voortkomen of door verkregen had kunnen zijn. Ook zon en

maan en sterren waren dan verdwenen. De geheele wereld zou op dat oogenblik volkomen verwoest zijn. Zelfs de duivelen zouden dan reeds van toen af in den poel des vuurs en van sulfer geworpen zijn.

Dat alles is echter niet geschied. God heeft de doorwerking van den vloek gestuit door het doen ingrijpen van de werking Zijner genade. En het betoon dier genade rust in den verzoeningsarbeid van den Heere Christus. Door hem verzoent God alle dingen tot Zichzelven (Col. 1 : 20). Hij is eene verzoening voor de geheele wereld (I Joh. 2 : 2). Zoovele beloften Gods als er zijn, die zijn in Hem ja (II Cor. 1 : 20). Was Adam gesteld aan het hoofd der gansche schepping in volle uitgestrektheid, en naar al haren inhoud (Ps. 8 : 4-9; vergel. Hebr. 2 ; 6-8); en is alzoo de schepping om zijnentwil der ijdelheid onderworpen (Rom. 8 : 20); de Heere Christus is de tweede Adam (I Cor. 15 : 45, 47; Rom. 5 : 14). Die de macht verkreeg, welke in beginsel aan Adam gegeven was (Hebr. 2 : 9; Matth. 12 : 8; 13 ; 41), herstelt wat Adam verdorven heeft (Rom. 5 : 12-19; I Cor. 15 : 21, 22), Wiens heilswerk naar grootheid die vernieling overtreft (Rom. 5 : 16, 17), en Die om Zijn lijden gekroond is met de hoogste eere en macht (Hebr. 2 : 9; Philip. 2 : 9-11). Voor de meening, alsof de Heere Christus in dezen gedachtengang voorgesteld zou worden als Die God bewogen heeft om genade te bewijzen, bestaat hierbij in het geheel geen grond. Want uit eigen liefde tot de wereld zond God Zijnen Zoon. om haar te behouden (Joh. 3 : 16. 17; 6 : 38-40; I Joh. 4 : 9, 10). Maar God verdraagt de goddeloosheid niet (Ps. 5 : 5. 6), is een rechtvaardig Rechter (Ps. 7 : 12), vergeldt een ieder naar zijn werk (Ps. 62 ; 13), doet wat Hij spreekt (Num. 23 : 19), volbrengt alzoo ook wat Hij heeft gedreigd in Gen. 2 : 17 (Ezech. 18 : 4, 20; Rom. 6 : 23; Nah. 1 : 2). en kan daarom genade doen genieten alleen in verband met het niettemin toepassen der rechtvaardige straf. Doch onze Heland is verwond om onze overtredingen, en door Zijne striemen is ons genezing geworden (Jes. 53 : 5, 6; Matth. 20 : 28).

Dientengevolge ontvingen alle schepselen, die sedert des

menschen val opkwamen (menschen, dieren, planten), hun ontstaan om Christus' wil, en behielden zij, die er toen reeds waren, hun bestaan, of het heilzame van hun bestaan, of de volle vrijheid en zaligheid van hun bestaan, in verband met Christus' verzoeningswerk. Zelfs het uitstel van het eeuwig lijden in den poel des vuurs (Openb. 19 : 20; 20 : 10; Matth. 8 : 29) wordt aan de duivelen gegund niet zonder rapport met Christus' verlossing van de wereld (vergel. Rom. 9 : 22, 23; 3 : 25). Ook alle genieting van eenige weldaad, tijdelijk of eeuwig, welke, na des menschen overtreden in het Paradijs, aan de schepselen te beurt valt, of althans de volheid hunner genieting (Col. 1 : 20; Eph. 1 : 10), hebben zij dank te weten aan Christus' verdienste.

Ook wie in de plaats der verlorenheid niet met de schrikkelijkste straf getroffen worden (Luc. 12 : 48), en op aarde nog behoed werden tegen de ontzettendheid van zonden, waaraan anderen zich schuldig maakten, hebben in die bewaring en mindere smart te erkennen Gods genade om Christus' wil. Alle hoogheid voorts, en alle beteekenis, beweging, levensvreugde, nuttigheidswerking, van schepselen op de aarde en ten aanzien van deze aarde met wat op haar is, gewordt hun, en blijft hun, korter of langer, bestendigd, om der verdienste van Christus' wil, in samenhang met Zijn heilswerk.

Daarom hebben alle schepselen den Heere Christus als hun Koning te eeren en te dienen, omdat God Hem over hen als Koning aanstelde; maar ook, omdat zij al hetgeen zij in gunstigen zin zijn mogen, of hebben mogen blijven, of mogen worden; en al wat zij genieten mogen, of in volheid mogen blijven of komen te genieten; en al wat zij tot nuttigen dienst voor het medeschepsel, en alzoo tot eere Gods, verrichten mogen, of mogen blijven verrichten; verkrijgen of behouden om Christus' verdienste en heilswerks wil, in samenhang met Zijne komst en Zelfvernedering en gehoorzaamheid tot den kruisdood, als vrucht of uitwerking op eenigerlei wijze en in eenig verband, van wat Hij heeft verworven. *God geeft het* hun, krachtens Zijnen eeuwigen raad, uit genade, *maar om Christus' wil, en door Zijne hand.*

KRONIEK.

De schuld der kerken aan den wereldoorlog. — Een berg die een muis baarde. — De Nederlandsche Afdeeling van den Wereldbond der kerken. — Een cri de conscience. — Het Getuigenis der gezamenlijke Protestantsche kerken in Nederland. — De officieele schuldbelijdenis der kerken.

't Was Zondag 9 Augustus 1914. Na een week van verbijsterende emoties bij het zien uitslaan van den wereldbrand, zocht de gemeente van Christus aan den morgen van dien dag in prediking en gebed naar het goddelijk licht over dit onbegrepen wereldgebeuren.

Dan verlaat ze het kerkgebouw. Maar daarbuiten wordt den kerkgangers een krantje uitgereikt: het is *Opwaarts*, orgaan van den Bond van Christen-Socialisten, nommer 332, van Vrijdag 7 Augustus 1914. En in groote letters prijkt daar het opschrift van een artikel: **De schuld der kerken.** Hierin werden de kerken, en bovenal zij die leiding geven in de kerken, de paus, de kardinalen, de bisschoppen, de geestelijken in 't algemeen gesproken; de predikanten, de voorgangers der christelijke gemeenten, mede verantwoordelijk gesteld voor de Kaïnspolitiek van het Imperialisme.

Het was een striemend woord, dat o zoo pijnlijk aandeed. Maar het drong toch niet diep door. Spoedig werden de kerken weer pachyderm. En wel verre van in te gaan op de problemen die de wereldoorlog stelde, trachtte men juist van kerkelijke zijde het gruwelijke van deze wereldmisdaad nog te bemantelen, of zelfs te vergoelijken. Ja op menigen kansel werd de oorlogshartstocht openbaar, en koos men bedekt of openlijk partij pro dit of pro dat volk. Maar een roepen *Pro Rege*, een getuigen voor het koningschap van Christus in dit wereldgeding, werd niet vernomen, of als het zich hooren liet, b.v. in *Hollandia*, gesmoord.

Inmiddels werd in October—November 1914 de Synode van de Gereformeerde kerken te 's Gravenhage gehouden,

waar ter tafel was een voorstel van den kerkeraad van Amsterdam, dat de Synode een *„publiek woord van getuigenis en vermaning"* zou doen uitgaan *„tot de christenvolken van Europa"*, en dat zij *„andere christelijke kerken in de wereld"* zou opwekken desgelijks te doen. Dat voorstel werd gesteund door een stapel van adhaesiebetuigingen. Kerken en classen in grooten getale waren het er van harte mede eens. Wanneer ze alle *gevraagd* waren, ze zouden er misschien zonder uitzondering mee ingestemd hebben. Het werd een berg! Wat moest daar niet uit geboren worden! Maar de voorstellers hadden buiten den waard gerekend. Want (de rapporteur, Ds. Huismans, vertelde het in *Friesch Kerkblad* van 22 Januari 1915) twee kopstukken van Amsterdam traden tegen het Amsterdamsche voorstel op, en trapten den berg bijna terstond plat. Zoodat, toen de barensstonde daar was, er een muisje geboren werd, welgevormd op zichzelf, maar toch slechts een muisje. Van toezending der *verklaring* in de voornaamste talen aan *„de christenvolken in Europa"* en aan de *„christelijke kerken in de wereld"* wilde men niets weten, en evenmin van toezending aan de groote Pers der voornaamste volken. Het zou alleen hier te lande gepubliceerd worden. Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus! Het armzalig muisje uit zoo bultigen berg geboren, en reeds aanstonds achterna gezeten door een groote zwarte poes, is even door een paar redactie-bureaux gevlogen, en toen gebeten, dood, dood.

Even later ging er van een aantal Protestantsche kerken en geestelijken in Amerika en Europa, in het Fransch, Duitsch, Engelsch, Deensch enz. een oproeping uit om voor den vrede te werken. Zij was voor ons land onderteekend door de resp. voorzitters van de Hervormde, Luthersche en Hersteld-Luthersche Synodes en door Dr. J. C. de Moor, den gewezen praeses onzer Synode. Waarom echter onze kerken zelve niet nog veel beter een publiek woord van „vermaning" en „getuigenis" op die wijze hadden kunnen rondzenden, bleef een open vraag.

Intusschen deed in Januari 1915 ook de *Nederlandsche*

Anti-Oorlogsraad in drie wereldtalen een getuigenis tot de oorlogvoerende volken uitgaan tegen den geest van vijandschap en haat, die in de oorlogsvolken werd aangeblazen. Dit stuk was door tal van Nederlandsche mannen van zeer uiteenloopende geestesrichting onderteekend, o.a. ook door Prof. Dr. H. Bavinck, Mr. Th. Heemskerk, Dr. A. Kuyper, Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman, Prof. Dr. F. L. Rutgers, Ds. A. S. Talma, Prof. Dr. H. Visscher en Dr. J. Th. de Visser.

In nauw verband met dezen Anti-Oorlogsraad hadden twee Hervormde predikanten, de h.h. H. J. E. Westerman Holstijn te Apeldoorn en Dr. A. Cramer te 's Gravenhage, einde 1914 aan tal van kerkeraden en bizondere personen in ons vaderland een circulaire verzonden, waarin melding gemaakt werd van de voorgenomen oprichting van een „*Wereldbond der kerken*" als gevolg eener conferentie te Zurich op Zondag 2 Augustus 1914 gehouden door 153 vertegenwoordigers van twaalf verschillende volken en drie en zestig godsdienstige genootschappen, die alle de noodzakelijkheid uitspraken „dat de kerken van alle landen haren invloed gebruiken onder de volken, bij de parlementen en bij de regeeringen, om betere verstandhoudingen tusschen de volken in 't leven te roepen, en dat alle deelen van Christus' kerk op aarde tot dit doel samenwerken". Gevolg van die circulaire was, dat de Synode en vele kerkeraden der Ned. Herv. kerk, ook Luthersche, Doopsgezinde en Remonstrantsche gemeenten, en voorts de Professoren Van Bakel, Noordtzij, Pont en Van Vollenhoven, met een dertigtal predikanten en een evenzoogroot aantal andere particuliere personen toetraden en te zamen op 12 April 1915 *de Nederlandsche Afdeeling van den Wereldbond der kerken* hebben gesticht,

Van haar orgaan, *Internationaal Christendom* geheeten, verscheen in Juni 1915 het eerste nummer. „De oorlog", zoo schreef hier Prof. Pont in een woord „Aan de lezers", „is een ontzaglijke openbaring van de goddelooze machten van zonde en onrecht, van haat en afgunst, die in de wereld leven, en tevens van de zwakheid der christelijke kerk. Wij

denken er niet aan dit laatste te loochenen of goed te praten door te wijzen op het feit, dat ook andere internationale bewegingen in dezen hebben gefaald. Dat zou onchristelijk zijn. Wij zien de zwakheid der kerk, ontzetten ons en belijden schuld."

Van deze Afdeeling ging in 1916 ook het verzoek uit, om den eersten Zondag in Augustus te maken tot wat men zou kunnen noemen een „*vredeszondag*", opdat op dien Zondag worde gewezen „op de roeping der kerk, te lang verzuimd en te weinig begrepen, om door de kracht van het Evangelie de verhoudingen der volken onderling te heiligen."

En naar aanleiding van het aanbod van den Duitschen keizer om vredesonderhandelingen te openen, organiseerde genoemde Afdeeling op den avond van den tweeden Kerstdag 1916 in de Groote kerk te 's Gravenhage een *vredesbijeenkomst*, waar 'n 4000 menschen tegenwoordig waren, en waar Prof. Pont o. a. dit aangrijpende gedeelte voorlas uit een brief van een Schotsch geleerde: „Wanneer zal het bewustzijn, dat Christus geboren is en leeft, de oorlogvoerende volken daartoe brengen, dat zij even ophouden, tot nadenken komen, zich verootmoedigen, om dan — in plaats van elkander te vernietigen, elkander op te richten? Wanneer zal Christus zoo spreken tot de *leiders der christelijke kerken in Holland*, dat zij christenen uit de strijdende volken uitnoodigen om samen te komen in Den Haag, niet om met elkander te spreken, maar om gemeenschappelijk zich te buigen voor God, en te bidden, totdat er komt een uitstorting van Gods Geest? *Wanneer*....?!"

Voorts werd begin dezes jaars in de bladen meermalen geplaatst een „Oproep tot gemeenschappelijk gebed in de neutrale staten voor den vrede", onderteekend door Dr. M. Balt, Ds. A. M. Diermanse, Prof. Dr. H. Bouwman en nog vele andere min of meer bekende personen.

Toen kwam in Februari het pijnlijke bericht, dat ook de diplomatieke betrekkingen tusschen Duitschland en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika waren afgebroken. Naar aanleiding daarvan schreef Dr. J. Schokking van Leiden in

De Gereformeerde Kerk van 8 Febr. l.l. een artikel over den ernst van den toestand, waarin o.m. dit te lezen stond:

Dat toch vooral in de gemeente des Heeren de breidel aangelegd worde aan alle vooroordeel, of vooringenomenheid naar de eene of andere zijde der vijandige mogendheden.

Wij zullen het nu aan zijn plaats laten, dat ook onder de geestelijke voorgangers der gemeente soms zoo sterke sympathiën en antipathiën worden aangetroffen, dat er zelfs zijn, die zich geroepen gevoelen in de eene of andere richting propaganda te maken; wij verstaan dat niet recht.

In elk geval in de gemeente des Heeren is er geen plaats voor, tenzij wij moesten meenen, dat zij zelve in het bloedige geding aan de eene of andere zijde betrokken was.

Maar hoezeer de naam des Heeren over en weer nog in den gruwelijken krijg genoemd wordt, wij kunnen niet inzien, hoe op eenigen grond beweerd zou kunnen worden, dat de plaats van de christelijke gemeente aan de eene of andere zijde zou moeten wezen, waar over en weer alles wat die gemeente behoort te kenmerken, in het aangezicht geslagen en onder den voet geloopen wordt.

Neen, in de gemeente zij er geen voorkeur noch verwerping van de eene of de andere; maar veeleer met insluiting van ons zelf de erkenning: allen hebben gezondigd en derven daarom de heerlijkheid Gods.

Dit is het eenig geoorloofde, maar tevens, wanneer de waarheid daarvan doorleefd wordt, vruchtdragende standpunt, dat in de gemeente gelden mag.

Want dan is er een aflaten van beschuldigingen en verwijten, waarvan de pers in de oorlogvoerende landen, ook de dusgenaamde christelijke — God vergeve het — op eentonig moeizame wijze vol is, om het laaiende vuur aan den gang te houden, en is er een waarachtig zien op Hem, die alleen helpen en redden kan.

Het zij toch de eer der gemeente van Christus om in het midden van het verbijsterend gewoel der wereld geen partij te worden en haar kracht in te boeten, maar in ootmoed en nederigheid gevonden te worden bij Hem, die boven het gewoel der volken, dit alleen gebieden en bevelen kan.

Het is een standpunt, waarmee, wij weten het wel, niet veel eer te behalen is bij de wereld, die wil, dat ge U aan de eene of andere zijde schaart; maar dat ten slotte de voorwaarde inhoudt, waarop alleen in het einde de vrede verkregen wordt, die wat meer en wat anders is dan booze beëindiging van den krijg.

Het is een standpunt, dat schijnbaar zwak, inderdaad van de grootste kracht is; slechts van anderen aard dan de op het sterkst gespannen geconcentreerde geweldsoefening.

Het is een standpunt, waarbij het niet gaat om een neerslaan van den tegenstander, maar om verzoening.

Wee der wereld, indien het geluid der verzoening niet meer zou worden gehoord en het kanongebulder het eenige geluid geworden zou zijn.

Doch daarom niet minder: wee der gemeente, indien zij hare roeping in deze zou verzaken.

Indien zij slechts „vaderlandsche kerk" zou worden, waar dan ook; en zich niet betoonen zou: gemeente van Jezus Christus, in wien is noch Jood noch Griek, noch Duitscher nog Engelsche.

Dat de gemeente niet het minst in het nog gespaarde Nederland die hooge roeping versta, waarbij God als de Rechter van hemel en aarde erkend, maar ook als de eenig Barmhartige in Jezus Christus verheerlijkt wordt.

Met het oog op den nood der tijden werd toen tegen Woensdag 21 Febr. door de classis 's Gravenhage der Gereformeerde kerken, gelijk meermalen, weer een bidstond uitgeschreven; maar ditmaal noodigde zij ook de Synode der Ned. Herv. kerk uit, dat óók te willen doen, opdat alzoo heel ons land op éénzelfden dag mocht komen tot een ernstig gebed, of de Heere de bange omstandigheden nog ten goede mocht keeren. Het Moderamen der Algemeene Synode betoonde zich hiertoe bereid en wekte de gemeenten der Ned. Herv. kerk op om „met diepe verootmoediging en schuldbelijdenis Gods ontferming in te roepen".

Professor Slotemaker de Bruine verheugde zich in de *N. Nederlandsche Kerkbode* over deze kerkelijke toenadering. Maar Dr. Schokking, ofschoon dit ook wel waardeerende, was daarmee nog niet tevreden. Immers schreef hij in *De Gereformeerde Kerk* van 15 Maart: *„Het benauwende feit blijft bestaan, dat de kerk als zoodanig zwijgt over den gruwel der goddeloosheid door de vorsten en de volken bedreven. Dat zij daarbij zwijgend toeziet, en geen getuigenis in den naam haars Heeren daartegen laat uitgaan ... De daad van het getuigenis, dat zich niet keert tegen den een of den ander, maar dat beiden oproept tot terugkeer van den heilloozen weg. Dit getuigenis is tot heden uitgebleven, terwijl het toch van geen ander instituut eerder dan van de kerk zou mogen worden verwacht. Moet dit nu maar zóó blijven? Kan, ja mag dit zwijgend toezien langer voortduren?*

Op initiatief van Dr. Schokking had reeds ten vorigen jare (1916) de classis Leiden tot de Hervormde Synode het ver-

zoek gericht om, zoo mogelijk in gemeenschap met de andere kerken in ons vaderland, zich te wenden tot die in de oorlogvoerende landen, en haar te herinneren aan de gemeenschappelijke basis van het Evangelie, waardoor in beginsel iedere tegenstelling tusschen het eene en het andere volk wordt gebroken. Maar de Synode schonk er nauwelijks aandacht aan. Nogmaals drong Dr. Schokking er nu op aan. Het liefst zag hij hierin een zoo breed mogelijk samengaan van de christelijke kerk in haar onderscheidene deelen. „*Alleen, wat er gebeure, laat het zwijgen der kerk verbroken worden. Zoo niet, dat het dan althans haar zelve aangrijpe en tot schuld worde voor God.*"

Op de avondvergadering van de *Ned. Herv. Predikantenvereeniging*, 24 April j.l., pleitte Dr. Schokking in dienzelfden geest voor een beweging der kerk, die het geweld niet steunde, maar daartegen inging. En zijn „cri de conscience" vond daar gehoor. Eenstemmig besloot men, daarin gesteund door den kerkeraad der Hervormde gemeente te Leiden e. a., zich tot de Synodale Commissie te richten met het verzoek om het initiatief te willen nemen tot een van de kerk uitgaand getuigenis onder de volken.

In overleg met het Bestuur van de Ned. Afdeeling van den Wereldbond der kerken is toen vanwege die Synodale Commissie inderdaad ook besloten, alle Protestantsche kerken in ons vaderland uit te noodigen om gezamenlijk zulk een getuigenis te laten uitgaan. *De Heraut* en *De Bazuin* gaven aanstonds goede hoop, dat deze commissie althans bij de Gereformeerde kerken niet tevergeefs zou aankloppen. Ook *De Standaard* juichte deze actie toe.

Onder voorzitterschap van Professor Van Veen werden nu te Utrecht eenige voorbereidende maatregelen getroffen, waaraan vertegenwoordigers van de verschillende kerken deelnamen. Met het „*Getuigenis*" door deze vergadering opgesteld, betuigden ook onze kerken op de Synode te Rotterdam zonder eenige aanmerking haar instemming. En zoo werd dan op Zondag 7 October ook in onze gemeentelijke samenkomsten „een ure van verootmoediging en gebed" gehouden,

waarbij van den kansel voorlezing geschiedde van het bekende „Getuigenis der gezamenlijke Protestantsche kerken in Nederland uitgaande tot Overheden en Volken."

De Bazuin van 12 October noemde dit stuk merkwaardig, allereerst om den schriftmatigen, gezonden toon, die er uit spreekt; in de tweede plaats om het samengaan in dezen van alle onze Protestantsche kerken.

Maar in de derde plaats, zoo schreef de Bazuin-redacteur, Prof. Bouwman, verder, is dit getuigenis van beteekenis wijl de kerken zich bewust zijn geworden van hare roeping, om ook in het publieke leven haar stem te laten hooren. Tot nog toe zweeg de kerk veel te veel. Zelfs wanneer op de Synoden van de Gereformeerde kerken met aandrang werd bepleit dat de kerk moest aandringen bij de regeering om toch op te treden tegen de roepende zonden, werd door sommigen als bezwaar daartegen ingebracht dat dit niet tot de roeping der kerk behoort, en dat de politieke heeren deze zaken wel recht zouden behartigen. Anderen waren van oordeel dat de roeping der kerk zich niet verder uitstrekte dan tot de verkondiging van het evangelie in engeren zin, en dat zij de nooden van land en volk alleen in den gebede voor Gods troon moest nederleggen. Men vergat dan teveel dat de Heere Jezus heeft gesproken tot zijne discipelen: „En gij zult mijne getuigen zijn", en dat de kerk op elk terrein haar licht moet laten schijnen. Der tijden nood heeft de kerken er toe gebracht om zich deze roeping weder bewust te worden. Zij mag deze taak niet overlaten aan staatslieden, maar zij heeft zelve hare roeping te verstaan, gelijk zij ook zelve uitnemend in staat is deze roeping uit te voeren.

Het stuk zelf is op zoo uitgebreide schaal gepubliceerd, dat ik het in deze Kroniek wel niet meer behoef te plaatsen. Alleen citeer ik er deze regels uit:

Wij beginnen vóór alles met de erkenning van eigen schuld en spreken het uit, dat de zonden der volkeren ook de onze zijn.

Met name belijden wij — al heeft het aan de prediking der gerechtigheid en liefde onder ons niet ontbroken — in de duidelijke aanwijzing van het kwaad niet genoeg getrouw te zijn geweest. Zelve waren wij te dikwijls betrokken in een strijd om stoffelijke, althans weinig geestelijke belangen, onder elkander en ieder in eigen kring, waarbij meermalen wapenen en middelen werden gebruikt, die voor God niet konden bestaan. Ook waar wij opkwamen voor het recht en de eere Gods onder de menschen deden wij dit niet zelden op eene wijze, die met dat verheven doel niet in overeenstemming was.

Dit alles in verootmoediging belijdende, smeeken wij om Gods Genade tot vergeving onzer zonden.

Al heeft het dus lang geduurd eer het kwam, het hooge woord is er dan nu toch eindelijk uit; het *peccavi* uit den mond der gemeente van Christus. Hiermee is *„de schuld der kerken"* aan den wereldoorlog nu voor 't eerst *officieel beleden.*

Als we nu voorts ook maar ernst maken met Spreuken 28 : 13 „Die zijn overtredingen bedekt, zal niet voorspoedig zijn; maar die ze bekent *en laat*, zal barmhartigheid verkrijgen". Dan dateert van 7 October 1917 een volslagen ommekeer in het leven onzer Protestantsche kerken, die, zoo al niet even ingrijpend als de kerkhervorming van vier eeuwen geleden, tenminste een „reformatie in hoofd en leden" moet bewerken.

J. C. RULLMANN.

P.S. Dr. I. M. J. Hoog was zoo attent mij een overdruk toe te zenden van een artikel in het *Nieuw Theologisch Tijdschrift*, waarin hij, onder den titel: *Gereformeerde Geschiedenisbeschrijving*, mijn drie werkjes over *Afscheiding, Kerkherstel* en *Doleantie* aan kritiek onderwerpt. Voor de aandacht aan dezen populairen arbeid in dit wetenschappelijke tijdschrift geschonken, ben ik mijn geachten recensent dankbaar. En ik waardeer het zeer, dat deze criticus, ook al noemt hij mijn werk „in hooge mate partijdig", toch uitdrukkelijk verklaart, dat ik „niet opzettelijk partijdig" ben geweest. Hij veroordeelt mijn werk echter, omdat het een dogmatisch standpunt verdedigt. Nu, dit zij zoo. Voor een objectief wetenschappelijke behandeling van dit deel der kerkgeschiedenis, is de tijd nog niet gekomen, gelijk ook Prof. Dr. Knappert opmerkt op blz. 346 van zijn *Geschiedenis der Herv. Kerk*, Deel II. Het gevaar voor subjectivisme is hier z. i. al te groot.

Maar wanneer deze Hoogleeraar zich, zelfs in dit wetenschappelijke handboek, dan toch waagt aan een vluchtige schets van de nieuwe verhoudingen, en daarin op blz. 348 o.a. ook Reitsma's insinueerende vergelijking van Dr. Kuyper met Domela Nieuwenhuis overneemt, bewijst dit m. i. reeds voldoende, dat de *moderne* geschiedbeschrijving al in even hooge mate partijdig is als de *gereformeerde*, en zelfs niet

ontkomt aan den schijn van „gezochte en gewilde hondschheid tegenover andersdenkenden".

En wanneer mijn geachte recensent mij laat zeggen, dat wie de Gereformeerde kerk van 1618/19 niet tot moeder heeft, God niet tot Vader kan hebben, of ook het doet voorkomen alsof ik synodale bronnen voor mijn onderzoek opzettelijk verwaarloosde, en dan, om deze bewering staande te houden, mijn bewezen raadplegen van de *Handelingen der Synode* met Bijlagen 1885—1889, slechts als een inconsequentie belieft uit te leggen, dan vinde Dr. Hoog het niet vreemd, dat ik zijn recensie óók een partijdige, ja zelfs *opzettelijk* partijdige noem. Voor het overige zij het mij vergund hier te mogen verwijzen naar wat ik in mijn *Kroniek*, jaarg. 17, afl. 12, blz. 531 en 532 citeerde uit Fruins redevoering over *de onpartijdigheid van den geschiedschrijver.*

J. C. R.

